

REFUGIS ANTIAERIS LOCALS

Del llibre “Bétera i el seu patrimoni”

En plena Guerra Civil (1936-1939), davant els primers bombardejos feixistes de la capital i de les zones més properes com, per exemple, el port del Grau, sorgeix la necessitat de protegir la ciutadania i, els pobles valencians començaren a preparar-se per a evitar danys a la població civil donat el cas d'un atac aeri. Per tal motiu, el Ministeri de Defensa va crear un organisme anomenat *Junta de Defensa Pasiva*, que es va encarregar de la construcció de galeries subterrànies a una prudent profunditat, fins on no pogueren penetrar els projectils. Eren estes galeries anomenades *refugis antiaeris* o *antibombardeig*.

Suport per al sistema d'alarma anti-aèria instal·lada en el terrat de la torre gran del castell. Fotografia dels 1940 cedida per Vicenta Torres Gil. Personatges, per l'esquerra: José Torres Món, pare de Vicenta, i els germans Joaquin i Andrés Gil Ferrer (tio i iaio de Vicent

Segons consta a l'arxiu municipal, Bétera desenvolupà el següent procés respecte al refugis: en un acord Plenari del 25 de gener de 1938, es decideix la constitució d'un *Comité Local de Defensa Pasiva*, que duria a terme la construcció dels refugis. L'1 d'agost s'obria la subscripció pro-fortificacions per la

construcció dels refugis i demés obres de defensa passiva. El poblat havia segut objecte d'una divisió sobre un plànol en diverses seccions, de tal manera que, es pugues projectar una construcció equitativa i proporcionada de refugis. Tots portaven una estructura ben comuna en estos tipus de defenses locals: eren galeries subterrànies que seguien el traçat d'un carrer, amb una entrada i sortida ben identificables i indicades als cantons dels edificis immediats per fletxes i la paraula "Refugio". S'accedia per uns portals amb coberta externa i escales amples que conduïen fins al nivell desitjat, de vegades apegats a la façana d'alguna casa per a dissimular-los des de l'aire. Hi havia dos boques d'entrades o d'eixides contraposades, segons l'ús, per a que la gent no tinguera que desplaçar-se massa per trobar la boca i per a tenir sempre una eixida efectiva en cas de quedar

l'Entrada i primer tram del refugi antiaeri de la plaça de Sant Roc (J. Burriel. Llibre d'arqueologia de Bétera)

una d'elles bloquejada pels enderrocs. No eren massa amples, d'uns dos metres i mig, al igual que la seua l'altura. Podria estar revestida de maons, enlluïda de guix sobre pintat, o bé es deixava amb parets nues al natural. El sostre sempre en volta de canó. Als dos costes de la galeria, en la part central, hi podia haver

una bancada corrida de pedra per assentar-se. També hi ha havia icotetes dependències emprades com farmaciola, magatzem d'aigua i retretes.

A la torre major del castell va ser instal·lada l'alarma-sirena que avisava a la població de l'aproximació d'avions enemics. Es suposa que quan sonava este artefacte la gent entrava als refugis per un o per l'altre costat, abandonat les galeries sols quan l'alarma antiaèria deixava d'emetre soroll. S'ha de fer constar que, a part d'estos refugis comunals, hi havia també d'altres, privats dins de cases particulars; uns aprofitant les caves o bodegues ja existent, que de vegades eren ampliades, i altres que eren fetes de nou per a esta circumstància bèl·lica.

Segons el llibre de Claude G. Bowes, ambaixador d'Estats Units a Espanya, (*My Mission to Spain*, New York, 1954, pàg.385), Bétera va ser objecte d'un bombardeig el 24 de maig de 1938, del que desconexem les seues conseqüències, tot i que pensem, és que va ser insignificant, pel fet de no ser recordat l'esdeveniment.

Acabada la Guerra, els refugis serien tancats i, en alguns casos, taponats els seus accessos per a evitar accidents. El ferros de les baranes de les escales van ser aprofitats per a reposar els que hi havien a l'entaulament que dona pas a la volta en l'església de la Puríssima Concepció.

De moment, sols facilitem un llistat de cinc refugis públics i tres privats (encara que podien ser oberts per als veïnats), que hem pogut recollir fins la data, número i informació (cabuda, dimensions, llarg, etc) dels quals estem segurs que anirem ampliant a mida que es facis estudis de l'espai subterrani del casc urbà:

- Al carrer Juan Bautista Martínez, es va realitzar un refugi amb entrada pel carrer Comandante Franco (escala) este refugi arribava a l'escala Salvador Giner, on hi havia un altra porta, -segons conta la gent gran-. El 16 de gener de 1952 es va acordar la demolició d'este refugi pel seu mal estat, doncs els xiquets i xiquetes del veïnat anaven a jugar, malgrat que el 13 de maig de 1939 la *Junta Local de Defensa Pasiva* durant la dominació roja autoritza a l'Alcalde a tapiar les portes d'entrada i accessos dels mateixos construïts a via pública.

- Al carrer Puríssima, boca baix l'escala, que abans era més estreta i deixava una grada a l'esquerra on es situava la porta. L'altra boca està pujant el mateix carrer a una casa, també al costat esquerre, quasi en front del carrer Angost de les Eres.

Restes d'un refugi anti aeri aparegut durant la primera rehabilitació del castell (1984-1989)

- Al carrer Espronceda, una boca es troba a la darrera entrada al Calvari, baix el mateix, hui desapareguda per la construcció d'una rampa d'accés per als impedits. Fins la demolició de l'antic edifici de La Peña (anys 70 del segle XX) en el cantó dret i al costat de la font es podia observar la fletxa amb la paraula Refugi quasi esborronada.

- Al castell, destruït amb l'edificació de la Sala Plenària, tot i que encara es pot practicar un xicotet tram per haver sigut aprofitat com eixida d'emergència de la Sala. Esta dona a la plaça Andreu Fresquet, l'altra porta d'entrada era al mateix castell pel carrer Eugenio Aloy.
- Al carrer les Alfàbegues nº 4, casa Quique Casany, que al fer la reforma de la casa per a posar la tenda de bicicletes, es va trobar el refugi que arriba fins el carrer Alt de València i que possiblement es comunicarà en els refugis de les cases del carrer Vázquez Mella nº 1 i 3, doncs estes cases encara els conserven tapiats amb gelosia per a la seua ventilació.
- Al carrer de la Puríssima nº 38, al forn de la Pastoreta també hi havia un xicotet refugi d'ús familiar i veïnal. Actualment es troba tapiat.
- A mitjana alçada del carrer Caruana, part esquerra, hi havia d'altre privat, però del què es podia fer ús per part dels veïnats en cas de necessitat.
- Boca o entrada de refugi a la plaça de Sant Roc. Esta va ser novament oberta sols en el seu tram inicial, en realitzar excavacions arqueològiques en 2007, aprofitant la pavimentació dels carrers. Per dita qüestió, este refugi és, ara per ara, el millor estudiat. L'arqueòleg municipal, Josep M. Burriel, ens ho explica amb estes paraules:

«És troba al centre sud de la plaça. Va ser construït probablement l'any 1938, trencant entre altres estructures uns paviments de cudols del segle XVII. La boca d'entrada té 3'72 m de longitud i 1'80 d'ample, i conserva els escalons d'accés, fets amb rajoles. La volta està folrada amb rajoles de 0'245 m x 0'048 m. i està coberta per una capa de formigó. En el sostre de la volta conserva els pivots ceràmics aïllats d'una instal·lació elèctrica per a la il·luminació del refugi. L'entrada està orientada aproximadament en sentit N-S. Presenta tres trams en doble colze. El primer d'uns 8 m. al final del qual el túnel fa un gir de 90° a la dreta. Després de 6 m., el segon tram del túnel gira a l'esquerra quasi 90° en direcció a l'Albereda. Este tercer tram està impracticable, farcit d'argiles i d'enderrocs [amb tota seguretat, degut a les riades de 1949 i 1957].»